

Kulturhuset Sentrum

Administrasjonsbygg og trappepark som vart teikna av Erlend Tryti og opna til Arne Fabrikker 100-årsjubileum i 1946. Kulturhuset er eit viktig midtpunkt i Ytre Arna og arena for både teater, sang, musikk, litteratur og idrett.

Pionérstaden Ytre Arna

Ytre Arna er den første store industristaden på Vestlandet. I 1846 starta den 22 år gamle gründeren Peter Jebsen tekstilproduksjon her ved hjelp av kraft frå Blindheimselva, som renn tvers gjennom staden. Staden vart forvandla i takt med industrien dei komande 130 åra. På 1950-talet jobba det rundt 1.200 personar på Arne Fabrikker. Den store tekstilprodusenten gjekk konkurs på slutten av 1970-talet, men Ytre Arna er framleis ein levande stad med rundt 3.000 innbyggjarar, ny næring og eit svært sterkt kultur- og idrettsmiljø. Ytre Arna er dessutan eit internasjonalt samfunn med tilflyttarar frå heile verda.

I dette heftet finn du oversikt over dei viktigaste kulturminna i Ytre Arna sentrum. Bruk gjerne kartet til ei lokalhistorisk vandring rundt staden og bli kjent med ein svært viktig del av industrialiseringa av Norge. På mange av bygga kan du også lese meir informasjon på historiske skilt, som er plassert ut av Ytre Arna Museum.

Alle bilda er utlånt frå Ytre Arna Museum, unntatt framsidebildet, som er tatt av Cecilie Bundgaard Torgersen.

Kulturminneløype Ytre Arna

BERGEN KOMMUNE

Arne Fabrikker A/S

Utviklinga av Ytre Arna som ein moderne tettstad følgjer utviklinga til stadens industrigigant, Arne Fabrikker A/S. Vasskraft frå Gaupåsvassdraget og nærleik til ein isfri sjøveg sikra lenge gode vekstvilkår for tekstilprodusenten, heilt til den internasjonale konkurransen vart tøffare utover 1960- og 1970-talet. Produksjonen var delt i to hovuddelar som du kan tydelig sjå også i dag: Bomullsfabrikken nede ved sjøen, og Ullvarefabrikken lenger oppe i elva. Fabrikkygga, maskinane og tettstaden gjekk gjennom ei omfattande utbygging og modernisering i dei store vekståra frå 1933 til om lag 1950. Etter moderniseringa hadde Arne Fabrikker nesten 50 tusen kvadratmeter produksjonsareal, kor det mellom anna vart produsert sengetøy, garn, teppe og tekstilar til produksjon av klede.

Fabrikken gjekk seinare gjennom fleire ulike fusjonar for å overleve. I 1998 vart den siste produksjonen av dyner og puter flytta ut av Ytre Arna, då under namnet Høie AS.

Ullvarefabrikken

I «Stempelgangen» i ullvarefabrikken er det presentasjon av nye ullteppe og pledd. Stemplingsur og stemplingskort kan skimast midt på biletet.

Industrigiganten

Då Eidsvågstunnelen i Sandviken vart opna i 1956 var det liten tvil om kor ein var på veg. Skiltet over tunnelen fortel mykje om den viktige posisjonen til Arne Fabrikker, som på denne tida nådde si høgde.

Kvinnearbeid

Mesteparten av produksjonsarbeidet vart gjort av kvinner. Her er bilde frå kunstsilkeproduksjonen i det som i dag er Arna Industrihus. På bildet til høgre ser du strikkemaskinar.

Arbeidarstaden

Arne Fabrikker styrte mykje av utviklinga i Ytre Arna, men også arbeidarane på staden organiserte seg for å skape ein moderne og levande tettstad. Det sterke foreiningslivet lever framleis i beste velgåande gjennom nokre av dei lengstlevande frivillige organisasjonane i landet: Musikkforeining, songforeining, kvinneforeining og idrettslag, sjølvstilt tillegg til fagforeiningar som kjempa for betre løns- og arbeidstilhøve. Dei frivillige organisasjonane fekk sitt eige forsamlingshus – Samhold – i 1897, men overtok Kulturhuset Sentrum i 1973 og driv bygget den dag i dag.

I 1867 starta Arne Forbrugsforeining, som er landets eldste arbeidareigde, kooperative forretning og ein forløpar for det som seinare vart Samvirkelaget og Coop. Bygget til kolonialforretninga er i dag Samvirkemuseum i Bærum. Du kan likevel framleis handle på det som er Norges eldste Coop-butikk midt i Ytre Arna sentrum.

Nye tider

Industrigiganten Arne Fabrikker finst ikkje meir, noko som har gitt plass til eit mangfald av nye bedrifter og andre aktørar. På Arna Industrihus – den tidlige Ullvarefabrikken – finn du om lag 170 ulike leigetakarar, alt frå handverkarfirma og kreative etablerarbedrifter til sjølvstendige kulturaktørar. I 2012 vart det på ny etablert tekstilindustri i Ytre Arna, då Oleana flytta sin produksjon til nøyaktig den same staden kor Peter Jebsen starta landets første bomullsseveri. Produksjonen er open for publikum – eit besøk her kan kombinerast med ein tur på Ytre Arna Museum, som ligg i underetasjen.

Elles gir Ytre Arna svært gode muligheiter for dei som er interessert i å sjå storslått industriarkitektur. Kunstinteresserte kan besøke Kulturhuset Sentrum for å mellom anna sjå Bernhard Greves store freskomaleri, som framstiller heile den norrøne mytologiforteljinga, frå skapinga til ragnarok. Er du heller på jakt etter ein utflukt med familien, kan det anbefalast ein tur i den flotte Sætreparken.

Bomullsvarefabrikken

Direktør James W. Fenton inspiserer forspinneriet på Bomullsvarefabrikken. Biletet er frå 1950-talet.

Handelshuset

AS G. Aasgaard starta i 1875 og er eitt av landets første handelshus. Bygget er i dag restaurert og ligg vakker til ved Ytre Arnas sjøfront. Kolonialforretninga i bygget er bevart slik den var då den vart lagt ned.

Kulturminneløype

1 Kulturhuset Sentrum / Sentrumsparken (1946)

Forsamlingshus og trappepark som vart teikna av Erlend Tryti og opna til Arne Fabrikkers 100-årsjubileum. Kulturhuset er eit viktig midtpunkt i Ytre Arna og arena for både teater, sang, musikk, litteratur og idrett. I byggets Storsal kan du også sjå Bernhard Greves heilveggs maleri som framstiller norrøn mytologi.

2 Arna Industrihus AS / Ullvarefabrikken

Ullvarefabrikken starta opp i 1852 ved fjorden, men vart flytta opp langs elva og utbygd i etappar fram til 1948. At fabrikken vart gradvis bygd ut, har gitt dei ulike delane av bygget forskjellige stilar og utsjånad. Arna Industrihus huser i dag ei rekke bedrifter og kulturaktørar.

3 Jepsahagen (1856)

Eitt av dei eldste husa i Ytre Arna, bygd for Jürg Jepsen med familie.

4 Coop Prix / Forbruksforeningen (1867)

Arne Forbruksforening er den eldste kooperative forretninga i landet og ein forløpar til Samvirkelaget og Coop. Forbruksforeningen stod opprinnelig nede ved bomullsveveriet, og det originale bygget står i dag på Samvirkemuseet i Bærum.

5 Bedehuset (1866)

Forsamlingshus som mellom anna har vore nytta til lese- og samtalelag, til folkeboksamling og til bank.

6 Samhold (1897)

Vart bygd av alle foreiningane på staden som forsamlingshus for Ytre Arna.

7 Bankbygget (1893)

Haus Sparebank vart stifta i Ytre Arna i 1866 og flytta etter kvart inn i eige bygg her.

8 Ytre Arna skule (1956)

Teikna av Aage Blich og bygd på «Tuftna» som frå 1911 var idrettsplass fram til «nyeskulen» stod klar for innflytning.

9 Posten, Nordstrandvegen 2-4 (1875)

Var lenge det største postopneriet utanfor Bergen.

10 Langebygningane (1847)

Dei første arbeidarbustadane i Ytre Arna. Bygga som står der i dag vart gjenoppbygd i 1909.

11 Oleana / Bomullsveveriet (1846)

Peter Jepsen grunnla landets første veveri her ved utløpet av den kraftgivande Blindheimselva, og starta med det industrialiseringa av Vestlandet. Her finn du i dag ny og levande tekstilindustri, Oleana, som flytta hit i 2012. Produksjonen er open for publikumsbesøk - eit besøk her kan kombinerast med en tur på Ytre Arna Museum, som ligg i underetasjen.

12 G.Aasgaard AS (1875)

Handelshus, kolonialforretning og bakeri. Interiøret i kolonialen er framleis bevart i dag.

13 Apoteket - Apotekarvegen 2 (1903)

Var lenge felles apotek for Arna og kommunane rundt.

14 Arna Næringspark / Bomullsspinneriet (1940-talet)

Funksjonalistisk industribygg teikna av Erlend Tryti. Sentral del av moderniseringa av Ytre Arna som fann sted frå om lag 1933 til 1950.

15 Kolakaaien / Hestabrekkå (1846)

Kol vart frakta inn her med båt og transportert vidare til fabrikkane med hest og kjerre.

16 Gamleskolen - Alf Bondes veg 9 (1879-1956)

Første skule i Ytre Arna vart opna i 1857, men flytta hit etter kvart som befolkninga vaks.

17 Sætreparken (seint 1930-tal)

Solrik prydpark bygd på Sætre gard, som opprinnelig vart bygd for å forsyne arbeidarane med mat. Parken vart rusta opp i 2017 og er ein perfekt stad for å nyte utsikta over fjorden eller for å leike med barna.

18 Jentahuset (1860)

Arbeidarbustadar for jenter

19 Koblicken

Gangveg til Liahaugen, oppkalla etter direktør Paul Koblick (1898-1921).

20 Direktørbustad Ullvarefabrikken (1912)

21 Dampbåtrute

Dampbåtrute til Ytre Arna vart starta i 1860, ei viktig hending i norsk transporthistorie.

22 Flatbrødfabrikken

Arna Flatbrødfabrikk AS starta i 1931, flytta etter kvart inn dette funksjonalistiske bygget.

23 Småbåthamna (1867)

Vart tidlig bygd til sjukehus då det braut ut tuberkulose-epidemi. Bygget står enno som del av hamna.

24 Direktørbustad Bomullsfabrikken (1896)

25 Hovdenhuset (1856)

Bygd av Johan Jepsen, seinare brukt mellom anna som kontorsjefbustad.

26 Ytre Arna Kyrkje (1899)

Bygd av Jürg Jepsen som ei gåve til «Arne Fabrikkers befolkning»

27 Gamleheimen (1908)

I drift fram til 1970, seinare barnehage og kyrkjelydshus.

28 Arbeidarbustadar (1942)

Karakteristiske, moderne arbeidarbustadar som ligg langs terrenget på Sætre. Teikna av Erlend Tryti.

29 Ungkarshuset (1949)

Bygd for å huse ugifte, mannlige arbeidarar.

30 Vasstårnet

I 1935 vart det sprengt ut ny vasstunnel til kraftproduksjon. Tunnelen fører framleis i dag vatn frå Gaupåsvatnet, via Sætrefjellet bort til dette tårnet og ned i røyr til turbin under bomullsspinneriet / Arna Næringspark.

31 «Egne hjem» (1945)

Bustadsprosjekt kor arbeidarar fekk kjøpe sine egne bustadar med utleiehybel i første etasje. Dette var eit stort framsteg for butilhøva for arbeidarane. Bustadane er teikna av Tore Tryti.

32 Olisen (1885 - 1960)

Kolonialbutikk.

33 Valen (1913)

Arbeidarbustadar.

34 Arnegården (1963)

Administrasjons-, forretnings- og bustadsbygg for Arne Fabrikker, teikna av Aage Blich.

Ved punkt markert med blått kan du finne meir historisk informasjon på skilt som er plassert ut av Ytre Arna Museum.

Besøk Ytre Arna Museum i Ivar Aasgards veg 1 (Underetasjen til Oleana).

BERGEN KOMMUNE